

»Henret ikke benådet!«

Ole Togeby, professor dr. phil.

Under den franske revolution lå en mand allerede med hovedet i guillotinen da der kom et meddelelse på en lap papir fra Nationalkonventet med ordene: *Henret ikke benådet*. Da der ikke var sat komma, kunne man ikke vide om det betød: *Henret ikke, benådet!* eller *Henret, ikke benådet!* Det kan således være et spørgsmål om liv og død at man sætter de rigtige kommaer. Men hvilke kommaer?

Torben Brostrøm begrundet (*Information* 22.-23. januar 2000) hvorfor *To så heftige organer som Den Store Danske Encyklopædi og Information holder fast ved den gamle tradition ...*, nemlig ved traditionelt eller grammatisk komma. Han skriver: *Da er den formelle kommasætning en håndsrækning til overblik og synlig sammenhæng. Man slipper for fejllæsninger af syntaktiske forbindelser, overordnede og underordnede sætninger. Det lille tegn standser jo ikke vore ivrige fremdrift, det både forbinder og skiller med stor anskuelighed.*

Men han rammer ved siden af. Det nye komma er lige så formelt som det traditionelle komma. Forskellen på de to kommaer er ikke hvad de skal bruges til, men hvordan de bruges. Nye kommaer sættes der hvor man i talen holder pauser, og hvor der er indholdsmæssige skel, mens halvdelen af de grammatiske kommaer sættes på steder hvor de hæmmer læsningen og forståelsen af sammenhængen.

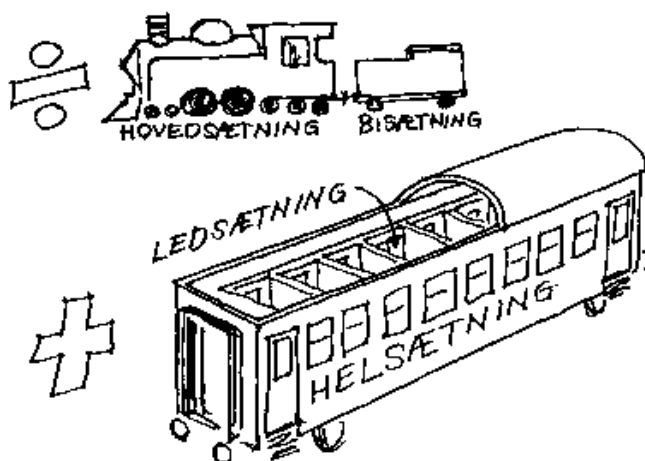
Udgangspunktet for en diskussion om komma må være at 90% af alle sprogbrugere tror at de sætter grammatisk komma, og at kun et meget lille antal af dem sætter kommaer der er hensigtsmæssige eller i overensstemmelse med Retskrivningsordbogens regler. Problemet er således ikke det nye komma, men det traditionelle komma, for det virker ganske simpelt ikke efter hensigten. I en dansk studentereksamenstil er der fx sjældent under 30 kommafejl, også hos dem der får høje karakterer.

Problemet ved de grammatiske kommaer er at fire-fem generationer af dansk-lærere ved tommelfingerreglen om kryds og bolle har nedbrudt enhver forståelse hos eleverne af sætningsgrammatik. Som et eksempel blandt mange på denne pædagogik kan jeg citere fra en kronik i Politiken af Peter Lykke-Olesen 16. december 1999 om kommaet. Han skriver: *Det grammatiske (komma) er – i al sin idioti, vil nogle mene – mekanisk: Kommaet bruges grundlæggende til at adskille sætninger fra hinanden.*

Det er en fundamental misforståelse; det er nemlig ikke det der står i Retskrivningsordbogen om det grammatiske komma; der står (§ 55): *Efter (...) traditionelt komma bruges komma først og fremmest til at afgrænse ledsætninger. Det vil sige at der ud over komma efter ledsætninger (...) også sættes komma før ledsætninger.* Der er forskel på »at adskille sætninger« og »at afgrænse ledsætninger«. Lykke-Olesens formulering af kommareglen er et typisk eksempel på det man kunne

kalde lokomotivpædagogik; efter den beskrives forskellen på en hovedsætning og en bisætning som forskellen på et lokomotiv og en bivogn som er koblet sammen, således at kommaet er bufferen mellem dem: hovedsætningen kan køre alene, det kan bisætningen ikke, men man kan både have den ene og den anden forrest.

Det er lige så forkert at sige sådan, som det er at sige at solen kører rundt om jorden. For hovedsætninger og ledsætninger er ikke ting der kan stå før og efter hinanden. En hovedsætning er en grammatisk enhed (med grundled og udsagnsled) der tæller som et udsagn der kan være sandt eller falsk, bydende eller spørgende. En ledsætning er en grammatisk enhed (med grundled og udsagnsled) der ikke er et udsagn, men er del af et udsagn. Forholdet mellem en ledsætning og en hovedsætning er som forholdet mellem en arm og en person, eller mellem en kupe og en togvogn, og ikke som mellem et lokomotiv og en bivogn:

At sige at *ledsætningen står efter hovedsætningen*, er meningsløst på samme måde som det er meningsløst at sige at armen sidder til venstre for personen, eller at kupeen kommer kørende før vognen. Lokomotivpædagogikken resulterer i at grammatik bliver ubegribeligt for skolebørnene.

I den foregående sætning vil lokomotivpædagogen mene at *Lokomotivpædagogikken resulterer i* er »hovedsætningen«, og adskille den fra »bisætningen« med et komma; men det er det ikke, for det er slet ikke nogen sætning, det mangler sit genstandsled, og sådan en torso har ikke noget grammatisk navn. Derimod er *at grammatik bliver ubegribeligt for skolebørnene* en ledsætning, men den har som sådan ikke nogen sandhedsværdi, og er ikke noget udsagn.

Hvad der er et udsagn med sandhedsværdi, ved alle mennesker, og det er meget let pædagogisk at illustrere begrebet. Man spørger til sandhedsværdien af det med et *ja-nej*-spørgsmål. Det første ord i dette spørgsmål henviser da til udsagnets udsagnsled, det andet til dets grundled: *Lokomotivpædagogikken resulterer i at*

grammatik bliver ubegribeligt for skolebørnene. – *Gør den det?* Ordet *Gør* henviser til *resulterer*, som er udsagnets udsagnsled (markeret med en måne **☾**); *den* henviser til *Lokomotivprædagogikken*, som er udsagnets grundled (markeret med en stjerne **★**).

Hvis der er andre grundled og udsagnsled i udsagnet (markeret med **X** og **O**), fx *grammatikken* og *bliver*, har de ikke noget med udsagnets sandhedsværdi at gøre; det er nemlig udsagnsord i en ledsætning (markeret med kantet parentes) uden sandhedsværdi. Læg mærke til at *grammatikken* og *bliver* ikke kommer frem ved *ja-nej*-spørgsmålet:

Lokomotivprædagogikken resulterer i [at grammatik bliver ubegribeligt for skolebørnene]. Gør den det?

★ ☾ [X O]

[Skønt man siger [at kommaet er grammatisk]], er det så ulogisk[at det hæmmer læsningen]. Er det det?

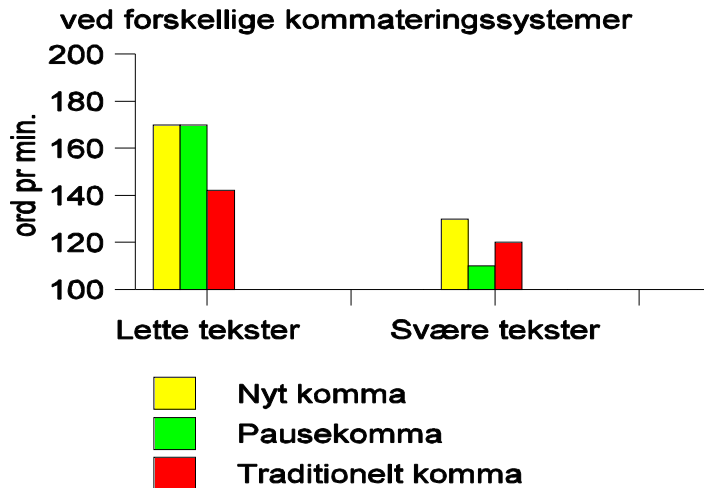
[X O [x o]] ☾★ [X O]

Ledene markeret med måne og stjerne giver helsætningen sandhedsværdi som et udsagn, dem med kryds og bolle er grundled og udsagnsled i ledsætninger uden sandhedsværdi. Læg mærke til at *at kommaet er grammatisk* er ledsætning i en ledsætning, dvs. af anden grad.

I kommadebatten synes mange at mene at kommaernes kvalitet afhænger af om eleverne kan lære dem. Det er en helt absurd tankegang. Kommaernes kvalitet afhænger alene af om de letter læsningen; vi sætter nemlig kommaer for læsernes skyld, for at lette læsningen, og nye kommaer er lettere at læse end traditionelle kommaer; det findes der faktisk en enkelt undersøgelse der viser.

I Vibeke Appel og Carsten Elbro: *Kommaet og læseren. Hvilket kommasystem er bedst?* i *Mål & Mæle*, 15. årgang nr. 1 1992, rapporteres en undersøgelse, hvor 36 forsøgspersoner læste tekster på en fjernsynsskærm på tid, og resultatet blev følgende: Ved lette tekster læstes tekster med pausekomma og nyt komma hurtigere end tekster med traditionelt komma. Ved svære tekster læstes tekster med nyt komma hurtigst, og tekster med pausekomma langsomt.

Læsehastighed

Interpunktionstegn (punktum, kolon, semikolon og komma) har ikke betydningsadskillende funktion som bogstaver, og har ikke stabil betydning lige som ord; interpunktionstegn er som trafikskilte for læsere på vej hen gennem en tekst. Punktum signalerer til læserne: Nu er du færdig med et udsagn, tag stilling til sandheden af det, før du går over til det næste. Kommaet kan signalere to forskellige ting: enten 'parentetisk information' og 'sammenfatning'.

Parenteskommaet som sættes før og efter en parentetisk relativsætning, signalerer: den information som står mellem de to kommaer, er ikke nødvendig for forståelsen af udsagnet og dets sandhedsværdi; man kan derfor udelade den helt, og resten af udsagnet fungerer alligevel. Man kan også altid i parentetiske indskud indsætte *i øvrigt*.

I eksemplet: *Det nye komma, der i øvrigt er næsten ligesom det norske, er meget let at hitte ud af for de fleste mennesker*, kan relativsætningen udskydes, for sætningen giver mening uden. Hvis der havde stået *Det komma som er lige som det norske, er meget let at hitte ud af*, kan relativsætningen ikke skydes ud, for så ville man ikke vide hvilket komma der er tale om. Relativsætningen er derfor ikke parentetisk, men bestemmende, og der skal ikke noget nyt komma foran den. Reglen er enkel, og alle kan let finde ud af at bruge den.

Det kan nu ikke længere skjules at der findes er par "hemmelige" regler, som er grundlaget for al kommatering, men som Dansk Sprognævn aldrig har røbet. Hvis vi strikte bruger Retskrivningsordbogens grammatiske regel, skal der i eksemplet ovenfor komma før og efter hver af de tre ledsætninger *at kommaet er grammatisk*,

Skønt man siger at kommaet er grammatisk og at det hæmmer læsningen. Resultatet ville blive:

,Skønt man siger ,at kommaet er grammatisk,, er det så ulogisk ,at det hæmmer læsningen, .

Men det ser jo dumt ud, og derfor tilføjer den første hemmelige regel: komma før og efter ledsætninger – dog ikke hvis der står et tegn i forvejen: *Skønt man siger ,at kommaet er grammatisk, er det så ulogisk ,at det hæmmer læsningen.* Den anden hemmelige regel siger at blanktegnet altid står efter kommaet, selv om kommaet står før den efterfølgende sætning, og ikke efter det foregående. Det grammatiske komma mellem *siger* og *at* skal sættes før *at*-sætningen, og ikke efter *Skønt*-sætningen, for den slutter først efter *grammatisk*.

Sammenfatningskomma, som kun sættes efter en ledsætning, signalerer: nu er du færdig med en meningsmæssig helhed, sammenfat den før du gå over til den næste meningsmæssige helhed på samme niveau! Man sætter komma efter ledsætningen: *Skønt man siger at kommaet er grammatisk* for at sammenfatte dette led, inden man går over til udsagnets næste led: udsagnsledet *er det så ulogisk ...*

Foran ordet *at* er det hverken nødvendigt eller muligt at sammenfatte, for vi er midt inde i en helhed og mangler stadig genstandsledet for *siger* før vi kan sammenfatte. Det hæmmer direkte læsningen hvis der står et komma foran *at*, for det signalerer til læserne at de skal sammenfatte på et sted hvor de netop skal fortsætte ufortrødent til helhedens slutning efter genstandsledet. Man skal altså ikke sætte komma foran en ledsætning, for det hæmmer læsningen. Tømmelfingerreglen for nyt komma, især af hensyn til traditionelle kommatister, må derfor blive:

Aldrig komma foran *at* (men i nogle tilfælde komma efter en ledsætning der står foran *at*).

Læg fx mærke til det nye komma efter *ulogisk*: *Jeg hævder at traditionelt komma er ulogisk, at det hæmmer læsningen, og at det skal afskaffes så hurtigt som muligt.*

Det nye komma markerer i modsætning til det traditionelle sammenfatning og parentesinformation, og alle kan lære de simple, men væsentlige grammatiske begreber 'ledsætning' og 'parentetisk ledsætning' i løbet af en kroniks tid. Der gives en god tommelfingerregel for nyt komma: Aldrig komma foran *at*, men altid komma efter en ledsætning (hvis der ikke står et tegn i forvejen). Det eneste der hindrer at forholdene bliver bedre, er lokomotivpædagerne.